

Яворський Андрій Юрійович¹

Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: синтаксичний рівень

Анотація: У поезії Юстини Королько проаналізовано синтаксичні особливості підляської говірки. Використані авторкою підляські елементи систематизовано і прокоментовано з погляду походження. З'ясовано специфіку застосування поетесою говіркових елементів. Ю. Королько не просто зробила спробу використання окремих діалектизмів чи стилізації під діалектне мовлення. Її твори суціль написані підляською говіркою, яка, по суті, виконує функцію літературної мови. Тексти настільки повно репрезентують українські говірки Північного Підляшшя, що можуть з успіхом використовуватися як матеріал для діалектологічних студій.

Ключові слова: діалект, підляська говірка, синтаксичний діалектизм, словосполучення, складне речення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Юстина Королько – молода талановита поетеса з Північного Підляшшя (Польща), яка цілком успішно розвиває локальний літературний стандарт, започаткований на основі місцевих підляських говірок поетами Іваном та Петром Киризяками, Юрієм Гаврилюком, Євгенією Жабінською, Софією Сачко та ін. Її вірші друкувалися в журналі Союзу українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» [9], у двох номерах альманаху «Український літературний провулок» [7; 8], а в 2005 р. вийшла збірка її поезій «Між золотом і смертю» [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Іван Ігнатюк, діяч Українського суспільно-культурного товариства в Любліні (Польща), високо оцінив творчість Ю. Королько з літературознавчого погляду, зауваживши, що це – «дуже гарна поезія» [5, с. 180]. Поет, мистецтвознавець, краєзнавець Б. Столярчук натомість відзначив колорит поетичного мовлення авторки, насолоджуючись «цілющою мелодією... мови, яка так щиро летить з відкритої, молодій душі цієї талановитої поетки» [10, с. 33].

¹ аспірант кафедри історії та культури української мови, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Зроблений нами аналіз відображених у творах Ю. Королько фонетичних [11] та морфологічних [12] особливостей українських говірок Північного Підляшшя переконливо засвідчив: «Авторка не просто вдалася до використання окремих діалектних елементів чи стилізації під діалектне мовлення... Її твори суціль написані підляською говіркою, тобто являють собою так званий олітературений діалект. Тексти настільки повно репрезентують українські говірки Північного Підляшшя, що можуть з успіхом використовуватися як матеріал для діалектологічних студій» [11, с. 313–314]. У зв'язку з цим у поетичних текстах Ю. Королько цікаво простежити й синтаксичні риси українських говірок Північного Підляшшя.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Релевантні синтаксичні явища підляських говірок у творах Ю. Королько досі ніким не вивчалися.

Мета дослідження – простежити в поезії Юстини Королько синтаксичні особливості української підляської говірки. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: а) визначити корпус використаних авторкою діалектних явищ синтаксичного рівня; б) систематизувати засвідчені в текстах синтаксичні явища і прокоментувати їх із погляду походження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Відмінності супроти літературної мови у структурі словосполучень виявлено лише в тих конструкціях, компоненти яких об'єднані зв'язком керування. У народному мовленні залежне слово може мати форму іншого, ніж у літературній мові, відмінка, що відображено й у поетичних текстах Ю. Королько. Наприклад, у словосполученнях *мур тіні* [8, с. 122], *показуєш люди* [7, с. 35], *із поля люди* [7, с. 26], *одкришиш з очи* [7, с. 27], *за клунью плечи* [7, с. 19], *дотик двери* [7, с. 33], *запукаю до двери* [7, с. 21], *скрипом двери* [8, с. 118] на місці очікуваних форм родового відмінка множини залежних іменників представлено форми знахідного, співвідносні з називним множини. У випадку *прислухатись шорохові* [7, с. 43] замість очікуваної форми родового відмінка залежного іменника вжита форма давального, у словосполученні *заздростілі всього* [7, с. 36] замість місцевого відмінка – форма родового.

Інший тип діалектних відмінностей у підрядних словосполученнях пов'язаний з уживанням говіркових варіантів загальноновживаних прийменників, а також прийменників, які в літературній мові відсутні або вживані для вираження інших відношень.

У структурі частини прийменників зауважено відмінні від літературної мови рефлекси давніх голосних, зокрема розвиток *o > [o] у прийменникові *отъ: *розтінаті од середині* [7, с. 40], *од гланя*

почорнієлі [7, с. 42], *од вітру набралось* [7, с. 43], *збіраю од початку* [8, с. 120], *дзюркі од ключа* [8, с. 121] тощо, *o > [y] у прийменникові *подь та похідних: *пуд місяцьом вигінают* [7, с. 19], *плюємо пуд подушки*, *затіскаємо пуд столом* [7, с. 36], *мякіш пуд кроками*, *пуд повіекою набракає* [7, с. 41], *остало пуд луожком* [7, с. 21], *ховаються пуд рами* [7, с. 27], *пудидеш пуд небом* [8, с. 118], *виставаті спуд ковдри* [8, с. 119] тощо. Прийменник *в* у позиції перед двоконсонантною сполукою представлено евфонічним варіантом *во*: *стукавших во мніє* [7, с. 20], *тайна во мніє* [7, с. 34].

У словосполученнях *виходжу міжду люде* [7, с. 36], *танцюю міжду крижамі* [7, с. 34] зауважено прийменник *міжду*, який вважають запозиченням із церковнослов'янської мови [2, с. 472]. Із рідної говірки поетеса перейняла прийменник *о*, який використовує в іменникових формах знахідного та місцевого відмінків як еквівалент загально-вживаного *про*: *просімо о лепше завтра* [7, с. 29], *забуває о смерті* [7, с. 31], а також в іменникових формах знахідного відмінка відповідно до загально-вживаного *об*: *розбівається о стієні* [7, с. 40], *потикаюсь о твоєє очі* [7, с. 44], *розбіваютьсь о дніє* [7, с. 19].

Варто зауважити й те, що, мабуть, відповідно до особливостей рідної говірки поетеса часто послуговується прийменником *по*, зокрема в іменникових формах місцевого відмінка у значенні «після»: *по каждум твоюом телефонові* [8, с. 117], *поранок встає по звонкові будільніка і муоцной каві* [7, с. 21], *завтра по заходові а хучієй може по пувночі сяду перед тобою* [7, с. 22], *голубіт дотикі по ночних марах* [7, с. 21], *ніхто в тебе не вступіт по пувночі* [7, с. 25], *закриваю очі по смерті* [7, с. 25]. Окрім того, *по* в поєднанні з формами місцевого відмінка іменників виступає й відповідно до загально-вживаного *за*, як-от: *по сьвітлові познаю дуом* [7, с. 26], *по кроках не познаю уже тебе* [7, с. 29].

Деякі відмінності супроти літературної мови виявлено у складно-підрядних реченнях. Місцева специфіка може виявлятися, скажімо, в уживанні тих сполучних засобів, які в українській літературній мові загалом чи саме в такій функції невідомі.

Наприклад, підрядне речення мети до головного часто приєднане сполучником *коб* «щоб», що постав у результаті зрощення займенникової основи *ko- та частки *б* [1, с. 476]: *не шевельну рукою коб не сплошиті* [8, с. 118], *моєє люде стают на пальці коб бачиті менч* [8, с. 121], *загледают через дзюркі од ключа коб вбієгчи незамієтно* [8, с. 121], *хотієла би биті тобою... коб виті і не обідіті самєі себе* [7, с. 22], *розоб'ємо бутелькі на наших головах коб так само думаті* [7, с. 22], *приготовяєне коб збавіті любов* [7, с. 30], *загледає на пальцях коб лепі зобачиті люстра* [7, с. 33], *боюсь коб дівівся* [7, с. 34],

валицьця всьо коб одбудоватись [9, с. 11], *тисячи крокув перелічила коб не забиті* [7, с. 40], *виходжу на порог коб прислухатися* [7, с. 43], *падаю... коб сьвітло лічило карузелі покручаних долонюв* [7, с. 20].

Сполучник коб відповідно до загальноновживаного щоб можливий у структурі підрядного з'ясувального речення: *молюсь коб в туом танцьові нога не наступіла на тієнь* [7, с. 34]. Значно частіше у складі підрядних з'ясувальних речень трапляється сполучник *же* «що», запозичений із польської мови, пор. польське *że* [1, с. 190]: *здаєцьця же хтось лежить* [9, с. 11], *добре знаєм же ім тоже нічого не снітьця* [7, с. 36], *то не припадок же не спю* [7, с. 36], *розломіш хлієб і поблагословіш за страх же за хутко зчорствієє* [7, с. 40]. Цей же сполучний засіб відповідно до загальноновживаного що засвідчено у структурі підрядних речень міри і ступеня: *я такая одінока же воздух стариєєтьця помалієй* [8, с. 120], *я кричу так тіхо же не задрижит навіть повієтре* [7, с. 38], *вони так твоеє же боєуть* [7, с. 7].

У структурі підрядного умовного речення в конструкції *єслі уміраю на ново роджусь* [7, с. 40] зауважено сполучник *єслі*, який в українських говірках визнано запозиченням із польської мови, пор. польське *jeśli* [1, с. 181].

У підрядних часових реченнях, які вказують на часові межі, період тривання дії або стану, у функції сполучника вжито слово *аж* «поки», пор.: *жду аж перевернешця на буок* [7, с. 37], *терпімо рико глухі крик моїх слюоз... аж виплачем з себе всьо* [7, с. 38], *жду аж спасєш мене завтра од любові помсти і дня* [7, с. 44]. Нема сумніву, що подібні конструкції відображають вплив синтаксичної системи польської мови, де в таких реченнях сполучник *aż* відповідає літературній нормі [13, с. 29].

Окрім того, у структурі складнопідрядних речень можуть траплятися фонетичні варіанти загальноновживаних сполучних засобів. Наприклад, у підляських говірках уживано слово *што* відповідно до сполучника *що* у складі підрядних з'ясувальних речень: *боєуть што коли прочнуса не учую* [7, с. 36], *не вієримо што доведут нас до себе* [7, с. 35], *задовольони што ошукали* [7, с. 36], *мніє обіцалі што коли я спасаєуться кругом мене спасаютьця тисячє* [7, с. 32], *не умієють... стогнаті што я гуоріша чим тисячє* [7, с. 32], *не умієють одказаті што у мене чуті* [7, с. 35], *то не діво што обдєрти зо снуов ходімо спаті* [7, с. 36], *не усьпієють навіть признатісь што я невінна* [7, с. 42], а також сполучного слова *що* в підрядних означальних реченнях: *моя памєть в тьміє што слієпо розбіваетця о стієні* [7, с. 39], *спіхають небо в перелекани каплі очє што розбіваетця о кульгавє дніє* [7, с. 19], *воскрєшаті тую першу любов што і гори переносіла і нас осіяла* [7, с. 27], *дівєуть в захуд як бідєні в дікє коні што гривоею женутьця*

через червоні ліс [7, с. 39], прозора як павутієне літа што лісьце сипьє з горизонта [8, с. 118], рай і бієли садок што цвієтом капає [7, с. 119], задіває сьвієт тоє што родітьєя [7, с. 39], говору не тоє што треба [7, с. 37]. Варіант *што* продовжує вихідне праслов'янське **što* [4, с. 512–513]: після занепаду редукованого група [чт] зазнала регресивної дисиміляції за способом творення, наслідком чого стала звукосполука [шт].

Значно частіше підрядні означальні речення засвідчують сполучне слово *котори* – давній (продовжує праслов'янський **kotorъ* [2, с. 61]) варіант загальноновживаного *котрий*: *розжену спокуй котори курчит думкі* [7, с. 40], *лієс пахне деревами котори все ростут* [9, с. 11], *не встричаю чоловієка которим хотієла би биті* [8, с. 120], *то ще одна із скритих думок котори в посьпіхові дніє входят пуд подушкі* [7, с. 21], *випереджую тебе дорогами которимі переїшла* [7, с. 25–26], *пусти як статуї давніх богуєв в которих уже не вієрат* [7, с. 28], *уха обліпляю вульканами смоли котора кінит* [7, с. 35], *перестая биті тею которою завше є* [7, с. 38], *ніщу навіть твеуєй перелекани правдою погляд правдою которєі і я не знаю* [7, с. 41].

У підрядних часових реченнях, що вказують на кінцевий часовий момент, у ролі сполучного слова зауважено прислівник *пока* – варіант загальноновживаного *поки*: *голубіт дотикі по ночних марах пока не запуєкаю до твоєих дєвери* [7, с. 21], *хотієла би биті тобою пока скрипнут дєвери* [7, с. 22], *радуєєя пока сьмієх є* [7, с. 28]. Можливо, наведені конструкції відображають вплив із боку синтаксичної системи російської мови.

Ю. Королько у підрядних реченнях часу та умови використовує й типовий для підляської говірки варіант *колі* загальноновживаного сполучного слова *коли*: *думаю полі терієу перед брамою рая* [7, с. 26], *хто нас пудтримаяє полі з садув згорат зори* [7, с. 28], *плачєєш надо мною... полі я кричу так тіхо же не задрижит навіть повієтре* [7, с. 38], *вложу полі очі моєє заковани в захуд павутієня і памєті* [7, с. 39], *туєолько тобєє пудсуну сьвієтло полі уже так хочєєш зобачиті тоє чого не відно* [7, с. 41].

У значенні порівняльних сполучників *наче*, *ніби* в підрядних реченнях способу дії та в порівняльних зворотах поетеса використовує слова *би*, *якби*, пор.: *утієкаєєш би звієр* [7, с. 30], *погледаєєш якби штось чув* [7, с. 35], *женєєс розвієвають сьвієт якби наєєст дєнь мотилок* [7, с. 41].

Відмінності супроти літературної мови у вживанні сурядних сполучників можна звести хіба що до використання давніх [3, с. 106, 192] протиставних сполучників *оно*, *но* «але, тільки», пор.: *спієвають звучно оно глухо* [7, с. 27], *впаду в зотлієєвши жар... но заколисана*

не умією вернутись [7, с. 23–24], а також фонетичного варіанта *але* загальноновживаного протиставного сполучника: *близько але з боку* [8, с. 120], *терпят але даремно* [7, с. 27], *каждо мінуто би любила... але спляним човном спливає в мутну воду* [7, с. 41], *хотілось би ще збунтоватись але протів чого питаю* [8, с. 121].

Висновки і перспективи подальшого розвитку дослідження. Як бачимо, Юстина Королько у своїх творах відобразила найвиразніші синтаксичні особливості рідної говірки, зокрема відмінності супроти літературної мови у складі словосполучень, організованих зв'язком керування, в уживанні прийменників, а також у використанні сполучників і сполучних слів у різних синтаксичних конструкціях. Зауважені авторкою синтаксичні явища дозволили кваліфікувати місцеву говірку як архаїчну північноукраїнську, що сформувалася в результаті суттєвого впливу з боку польської мови.

Проведений аналіз явищ синтаксичного рівня переконливо підтверджує припущення, що художнє мовлення Ю. Королько цілком базується на живомовній стихії Північного Підляшшя.

У цьому аспекті у творах поетеси цікаво простежити ще й лексику підляської говірки.

Список літератури:

- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1985. – 570 с.
- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1989. – 552 с.
- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 4. – К. : Наукова думка, 2004. – 656 с.
- Етимологічний словник української мови : у семи томах / За ред. О. С. Мельничука. – Т. 6. – К. : Наукова думка, 2012. – 566 с.
- Ігнатюк І. «Шість колосків пшениці» : розмова Тадея Карабовича про «Наш голос» / І. Ігнатюк ; вів Т. Карабович // Український літературний провулок. – 2008. – Т. 8. – С. 175–181.
- Королько Юстина. *Між золотом і смертюю* : [збірка віршів] / Юстина Королько. – Біленьк : Союз українців Підляшшя, 2005. – 32 с.
- Королько Ю. В зелені рук / Ю. Королько // Український літературний провулок. – 2007. – Т. 7. – С. 19–45.
- Королько Ю. Я така одінока / Ю. Королько // Український літературний провулок. – 2006. – Т. 6. – С. 117–122.

- Королько Ю. Вірші / Ю. Королько // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. – 1997. – № 1 (29). – С. 11.
- Столярчук Б. Спаси мене від любові, помсти і гріха / Б. Столярчук // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. – 2012. – № 2 (120). – С. 33–34.
- Яворський А. Ю. Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: фонетичний рівень / А. Ю. Яворський // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ ст.: стан і перспективи : зб. наук. пр. / упоряд. І. П. Левчук. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 17. – С. 303–315.
- Яворський А. Ю. Українська підляська говірка в поезії Юстини Королько: морфологічний рівень / А. Ю. Яворський // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2013. – № 1 (250). – С. 145–150.
- Mały słownik języka polskiego / red. E. Sobol. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1999. – 1182 s.